
Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice*

PETR PAKOSTA**

Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti
FSS MU, Brno

Why We Want Children: The Value of Children and the Preferred Number of Children in the Czech Republic

Abstract: Surveys often reveal that the number of children people would like to have is greater than the number they actually have. This article examines the question of why people actually want children and bases its answers on data from the 2006 Value of Children Survey, which reintroduces the value of children concept from the 1970s. The battery of survey questions used identified six dimensions of the value of children (The positives of parenthood; Natural drives and goals; Tradition and social status; Social pressure; Limitations and losses; and Decision inhibitors). The respondents, young people between the ages of 28 and 34, see the main reasons for deciding to have children in the positive feelings associated with raising children and with successful parenthood as a natural part of life. They associate parenthood less with responses about social norms and pressure or with rational considerations about all the pros and cons of having children, and they see parenthood as their own, individual decision. A data analysis based on a multinomial logistic regression shows that declared attitudes to a limited extent influence the preferred number of children and that the Czech population is still dominated by the idea of the two-child family with two biological parents, while declared voluntary childlessness is still a marginal phenomenon.

Keywords: fertility, value of children, natal preferences, parenthood, Czech Republic.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2009, Vol. 45, No. 5: 899–934

---

* Sběr dat výběrového šetření Hodnota dítěte 2006, jejich zpracování a tento článek byl podpořen výzkumným záměrem MSM0021622408 – Reprodukce a integrace společnosti. Celý tým působil v institutu IVRIS (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti při FSS MU, Brno). Tento text je pouze dílčím výstupem z výzkumu: hlavní zjištění byla publikována v knize *Declining Fertility in Europe and What Parenthood Means to the Czechs* [Možný, Pakosta, Přidalová 2008]. Autor děkuje oběma anonymním recenzentům/recentenkám za cenné připomínky k obsahu článku a profesoru Ivo Možnému za komentáře k textu a možnost pracovat na tomto tématu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Petr Pakosta, Institut pro výzkum integrace a reprodukce společnosti, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: pakosta@fss.muni.cz.

Úvod

Člověk je jako jediný biologický druh schopen reflektovat svoji fyzickou reprodukci a položit si otázku, „proč lidé chtějí děti“. Otázka jednoduchá, odpovědi rozporuplné a komplikované. Diskuse (sociologická nebo demografická), která se o této problematice vede, je rozsáhlá, argumentačně bohatá, avšak hypotézy často empiricky neověřitelné a závěry nejasné. Hned na úvod podotkneme, že příspěvek se bude věnovat pouze dílčí části těchto debat – konceptu hodnoty dítěte vzniknuvšímu v 70. letech minulého století a preferovanému počtu dětí. Pokusíme se ukázat, jak si na zmíněnou otázku odpovídají lidé v České republice, a budeme přitom analyzovat data z výběrového šetření Hodnota dítěte 2006 (Value of Children). Tématem textu budou preference počtu dětí lidí ve věku zhruba 30 let¹ a jejich vnímání hodnoty dítěte v našem pojetí chápané jako souhrn inhibitorů a stimulatorů rodičovství. Analýza se zaměří na identifikování dimenzí v použité baterii hodnoty dítěte a následně na vztah mezi těmito dimenzemi a preferovaným počtem dětí. Text je rozdělen do tří kapitol: první kapitola stručně vykresluje sociologickou a demografickou debatu na poli, „proč lidé mají/chtějí děti“;² ve druhé kapitole jsou analyzovány dimenze zmiňovaných inhibitorů a stimulatorů rodičovství a v jejím závěru vztah mezi natalitními preferencemi a dimenzemi hodnoty dítěte. V třetí kapitole čtenář najde shrnutí výsledků a jejich diskusi.

Teorie fertility

Odpovědí na otázku, „proč lidé mají/chtějí děti“, je velmi mnoho, přesto se je pokusme v obecné rovině představit. Pro zjednodušení použijme rozdělení, které navrhli Phillip Morgan a Rosalind King [Morgan, King 2001]. Podle nich existují tři hlavní myšlenkové proudy teorií fertility: 1) evolučně-biologické teorie argumentující, že lidé se reprodukují jako každý jiný biologický druh na základě vrozených predispozic, 2) skupina teorií označovaných jako teorie racionální volby (či mikroekonomické teorie fertility), jež hlavní důvod k rozhodnutí mít děti nacházejí v kalkulaci mezi náklady a výnosy tohoto rozhodnutí v daném sociálním kontextu, a konečně 3) teorie, které vycházejí z předpokladu, že fertilitní chování je předmětem působení sociálních norem.

¹ Zmiňovaný věk našich respondentů je důležitý: lidé v tomto věku tyto otázky rozhodují a nebo před nimi stojí.

² Záměrně se vyhýbáme otázce, „proč lidé děti nechtějí“. Myslíme si, že v minulém desetiletí byla této otázce věnována velká pozornost badatelů, byť výsledek diskusí je stále otevřený.

Evolučně-biologické teorie

Sociální vědy se často vymezují proti představě, že lidské chování je výsledkem geneticky daných predispozic, a spíše spoléhají na tvárnost lidské povahy – což bývá nezřídka dokazováno rozsáhlou analýzou toho, co navzájem odlišuje kultury přítomné na této planetě. Hledání a nacházení mezikulturních rozdílů představuje důkaz, že lidská přirozenost vrozená není a je utvářena (sociálním) prostředím. Někteří biologové naopak sociálním vědám vytýkají malou pozornost analýze podobností lidských kultur – jinými slovy více věcí nás spojuje a to, co nás spojuje, je biologicky predisponované, vrozené. A fertilitní chování do této skupiny podobností podle těchto myšlenkových směrů nepochybně patří [Ridley 2007].

Lidé mají dvě základní geneticky dané predispozice, které podmiňují reprodukční úspěch jedince: silné nutkání vyhledávat sexuální partnery a altruismus vůči příbuzným (nositelům podobných genů). Vrozené fyzické a emoční reakce a vnímavost vůči sexuálním podnětům podporují sexuální aktivitu a bez nástrojů kontroly porodnosti vedou k narození dostatečného počtu dětí potřebného k udržení lidské společnosti [Morgan, King 2001]. Predispozice mužů a žen jsou odlišné a stejně odlišné jsou potom zaujímané reprodukční strategie³ [England, Folbre 2002]. Pohlavní styk v „přirozeném“ režimu plodnosti také vytváří nechtěnou složku fertility, které se lehce dotkneme v další části textu [Bongaarts 2001, 2003].

Altruismus vůči příbuzným je adaptivním mechanismem na reprodukční strategii omezeného počtu dětí s vysokou pravděpodobností přežití. Síť příbuzných pomáhá rodičům s péčí o děti a zvyšuje jejich šance na přežití, neboť blízcí příbuzní s námi sdílejí určitý podíl genů, a mají proto zájem na jejich přežití [Morgan, King 2001]. Význam příbuzenských sítí podtrhují i zaujímané sňatkové strategie, které v absolutní většině známých kultur mají za cíl co nejvíce rozšířit síť příbuzných („in-laws“) [Coontz 2005].

Teorie racionální volby

Evolučně-biologické teorie, ač většinou argumentačně přesvědčivé, se ukazují nedostatečnými při vysvětlování fertility v zemích s velmi nízkou mírou plodnosti. Samotné biologické predispozice k plození dětí nestačí na zachování míry plodnosti potřebné pro fyzické zachování lidské populace. K porozumění příčinám nízké fertility je třeba přidat další rovinu, např. v podobě racionální volby

³ Muž po navázání partnerského svazku se ženou získává právo na sexuální styk, žena naopak získává mužovu podporu při výchově dítěte. Ženy investují mnohem více energie a času do naplnění potřeb dítěte než muži, kteří mohou po koncepci snadněji „zmizet“ (a stále tak poměrně „levně“ získat prospěch z narozeného dítěte nesoucího jejich geny). Muž proto může zvažovat, do jaké míry se mu vyplatí podporovat ženu se společnými dětmi, a zvyšovat tak jejich šanci na přežití, a žena se bude snažit udržet jej v partnerském vztahu [England, Folbre 2002].

odehrávající se v sociálním kontextu [Morgan, King 2001]. Teorie racionální volby nebo úzeji mikroekonomické teorie fertility jsou rozvíjeny od 70. let minulého století zpočátku zejména ekonomy, například Simon [1974], Becker [1981] nebo Cigno [1994].

V obecné rovině tyto teorie a jejich následná rozpracování popisují rozhodnutí rodičů směřující k počtu dítěte jako kalkul rodičů zvažujících své osobní preference a vynaložené náklady, přičemž vynaložené náklady se mění podle toho, zda jde o první dítě, nebo děti vyšších pořadí. Jinými slovy, rodičovství je předmětem racionálního rozhodnutí, v němž jeho aktéři zvažují na mikroekonomické úrovni očekávané výnosy a náklady. Není proto divu, že klesající výnosy a rostoucí náklady rodičovství jsou potom vnímány jako jedna z příčin demografické tranzice a stávají se součástí argumentace zastánců pronatalitní politiky – de facto stačí, aby stát rodičům snížil náklady (ať již v rovině přímých nákladů, nebo nákladů ztracených příležitostí) na jedno dítě, a následně můžeme očekávat zvýšení počtu dětí na jednu ženu [Gauthier, Hatzius 1997].

Teorie racionální volby se v původní podobě rychle staly příliš jednostrannými: v moderní společnosti klesá ekonomická „užitečnost“ dítěte, a přesto si někteří lidé děti stále pořizují. Vznikají nové typy výnosů, které nahrazují ekonomický užitek (např. uspokojení z úspěšného rodičovství) a samy o sobě jsou nenahraditelné [Caldwell 1982]. Navíc definice toho, co patří mezi náklady a výnosy rodičovství, a koneckonců i samotná „racionalita“, to vše je určováno sociálně. Rodičovství je totiž také nepochybně předmětem působení sociálních norem týkajících se počtu dětí (kupříkladu negativní vnímání jedináčka [Blake 1981], vhodná doba ke vstupu do sexuálního života, věk při porodu prvního dítěte, správné rodičovství atd. [např. Hašková, Zamykalová 2006]). Individuální rodičovství má externality přesahující do sociálního světa a sociální normy vstupují do individuálního rozhodování aktérů. Při analýze fertility se proto nevyhneme teoriím, které popisují sociální instituce a normy spojené s reprodukcí společnosti.

Sociální normy a sociální tlak

Rozhodnutí o počtu dítěte se stává individuálním aktem a rozhodnutí otázky „zda a kdy“ nechává moderní společnost v rostoucí míře na samotných rodičích. Individualizuje se i samotné rodičovství – tedy snižuje se zájem širší příbuzenské sítě na výchově dětí a s tím související pomoci rodičům při výchově a péči o děti (to mimochodem znamená, že rodičům stoupají náklady přímé i náklady ušlých příležitostí [Turke 1989]). Přes to všechno vliv sociálních norem nemůžeme pomítnout. V českém prostředí je podrobně analyzují Hašková a Zamykalová [Hašková, Zamykalová 2006], které je charakterizují jako provázané normy správného rodičovství, normy usilování o rodičovství, věkové normy a normy úplnosti a dospělosti. Tyto normy rodičovství autorky představují jako situované (ukotvené v konkrétní situaci jedince), genderované a dichotomické (definující normalitu

tu a abnormalitu). Normy vystupují jako „přirozené“ a kontrastující s racionální a vědomou volbou:

„Na straně jedné stojí vyprávění ‚přirozeného vylnutí rodičovství‘ – ‚dozrání‘ k rodičovství, nalezení (zintenzívnění) touhy po dítěti v dospělosti a na straně druhé stojí vyprávění o jeho *vědomé volbě*. Na straně jedné je cesta k rodičovství spojována se subjektivní touhou, láskou, nutkavým přáním, intenzivním citem (až ne-vědomým instinktem). Na straně druhé je spojována s racionálním plánováním – rodičovstvím v ten ‚správný čas‘, v těch ‚správných podmínkách‘ a z těch ‚správných pohnutek‘. Subjektivní pocity a v dospělosti ‚přirozené‘ vylnutí touhy po dítěti zde kontrastují s racionální volbou rodičovství, o něž se usiluje za pomoci ‚balíku expertního vědění‘“ [Hašková, Zamykalová 2006: odst. 121].

Sociální tlak je vykonáván prostřednictvím sociálních norem. Na sociální tlak poukazují například Schoen et al. [1997], kteří vnímanou potřebu vyhovět sociálnímu tlaku nacházejí jako hlavní nezávislý indikátor pozitivně ovlivňující rozhodnutí mít dítě. Rodiče chtějí „dát prarodičům vnouče“, „nemít jedináčka“ či „mít někoho, kdo se o ně postará, až budou staří“. Vyhovění tomuto sociálnímu tlaku – početí dítěte – představuje následně i utužení příbuzenských vazeb a de facto i dlouhodobou investici do sociálního kapitálu [Schoen et al. 1997].

Hodnota dítěte – The Value of Children

Všechny již zmiňované teorie se mohou zdát příliš úzce zaměřené pro úplnou odpověď na otázku položenou již v názvu příspěvku. Možná i proto vznikl v sedmdesátých letech minulého století projekt „Hodnota dítěte“ – The Value of Children stojící na pomezí sociologie a sociální psychologie [Hoffman, Hoffman 1973; Arnold, Bulatao, Buripakdi et al. 1975]. Tento konceptuální přístup stojí stranou výše zmíněných teorií a jeho autoři z nich vědomě či nevědomě eklekticky čerpali a použili několik jejich dílčích aspektů (např. působení sociálních norem, sociální tlak nebo náklady na děti). Projekt The Value of Children byl také výrazně ovlivněn psychologii a hlavní myšlenka výzkumu se soustředila na individuální motivy rodičovství, individuální vnímání rodičovství a klade na prožívání rodičovství velký důraz. Původní teorie hodnoty dítěte předpokládá devět hlavních dimenzí či aspektů ovlivňujících rozhodnutí k rodičovství, které byly následně transformovány do podoby 45 otázek pro kvantitativní výzkum (viz přílohu 1).

Důraz na individuální vnímání rodičovství a prožívání rodičovství vede sice ke psychologizaci celého konceptu, ale je i přínosem pro sociologii: v určité věkové fázi života člověka je porod dítěte (zvláště prvního) významným zdrojem životního štěstí [Caldwell 1982; Kohler, Behrman, Skytthe 2005]. Můžeme totiž předpokládat, že působení sociálních norem slábně, stejně tak zájem širšího příbuzenstva na narození dítěte a rodičovství se stává individuálním aktem

podloženým racionálním rozhodnutím, přičemž dominantním důvodem pro něj nejsou již utilitární výnosy plynoucí z dítěte, ale emoční uspokojení z naplněného životního plánu a prostá radost z výchovy dítěte a jeho lásky (což můžeme chápat jako nový typ „výnosu“). Kritiky [např. Schoen 1997] tohoto přístupu jsou konceptuální právě kvůli psychologizaci problematiky: psychické uspokojení nemůže plně vysvětlit komplexní reprodukční chování.

Revidovaný koncept *The Value of Children* aplikoval Ivo Možný v roce 2001 ve spolupráci s týmem univerzity v Chemnitz (prof. Bernhard Nauck) a univerzity v Konstanz (prof. Gisela Trommsdorff) na Českou republiku. Tehdy se jednalo o mezinárodní komparativní výzkum postupně se zvětšujícího počtu kulturně rozdílných zemí. Výsledky byly publikovány v mnoha statích a monografiích: například poměrně ucelený obraz podává *The Value of Children in Cross-Cultural Perspective* [Trommsdorff, Nauck 2005]. V českém prostředí byla jedním z výstupů analýzy sebraných dat na mladých – 30 až 35 let – českých ženách (1233 respondentek dotazovaných v roce 2001) a mužích (1209 respondentů dotazovaných v roce 2002) studie „*The Czech Family, Reproductive Behavior, and the Value of Children in the Czech Republic*“ [Mareš, Možný 2005].

V roce 2006 byli mladí Češi a Češky ve velmi podobném věku (28 až 34 let) dotazováni znovu.⁴ Díky časovému odstupu pěti let bylo již možné zachytit případnou změnu v postojích mladé české generace, a to s ohledem i na to, že v roce 2006 lidé okolo třicítky již realizovali své natalitní plány plně pod vlivem proběhnuvších hodnotových změn a změn v demografickém chování (na rozdíl od respondentů z předchozí vlny).⁵ Obě vlny ukazují vliv vzdělání na postoje k rodičovství, který je silně diferencován pohlavím. Zatímco muži (obecně zdrženlivější k rozhodnutí mít dítě než ženy) se ve svých postojích podle vzdělání liší méně, u žen je tomu jinak: vzdělání na ženy působí výrazněji. Pesimističtější postoje najdeme častěji u nevdělaných mužů a vdělaných žen. Dochází tak tomu, že ženy s nízkým vzděláním, které vyjadřují pozitivní postoje k rodičovství, nenacházejí podobně naladěné protějšky ve své sociální třídě [Možný, Pakosta, Přidalová 2008]. Nepřímo to potvrzuje i skutečnost, že u žen s nízkým vzděláním evidujeme vyšší šanci porodu dítěte jako nemanželského [Zeman 2007]. Naznačené trendy se přitom v mezigeneračním srovnání posilují [Možný, Pakosta, Přidalová 2008].

Preferovaný počet dětí

S hodnotou dítěte úzce souvisí i počet dětí, který lidé považují za ideální, a i původní studie *The Value of Children* se této otázce široce věnovaly [Hoffman, Hoffman 1973; Arnold, Bulatao, Buripakdi et al. 1975]. V moderních společnos-

⁴ Výzkum opět realizoval tým Iva Možného při Fakultě sociálních studií MU v Brně.

⁵ Lidem, kteří byli dotazováni v roce 2001 a 2002, bylo v roce 1995 mezi 24 až 29 lety a najdeme mezi nimi jak ty, kteří své natalitní plány realizovali v předchozím demogra-

tech bez výjimky nacházíme, do té doby neznámý, záporný rozdíl mezi pozorovaným počtem dětí a preferovaným počtem dětí na jednu ženu, který je příznačný i pro Českou republiku. Opačné situaci, a sice rozdíl kladnému, ovšem doposud čelí mnoho zemí světa (znamená to, že konečná plodnost v rozvojových zemích má svoji nechtěnou složku). Ne nadarmo se probíhající demografická tranzice projevuje také tím, že se tento rozdíl snižuje tak dlouho, až dojde k obratu a preferovaný počet dětí se dostane nad úhrnnou plodnost a na úroveň čisté míry reprodukce (vyjádřeno v obvyklém počtu 2,1 dítěte na jednu ženu⁶) [Bongaarts 2001, 2003]. Nechtěná složka konečné plodnosti v českých zemích téměř zmizela a dnes již můžeme říci, že do centra pozornosti se dostává v konečné plodnosti neviditelná složka nerealizované plodnosti, tedy situace, kdy žena dítě chce, ale z nějakého důvodu mít nemůže [Slepičková 2006].

Preferovaný počet dětí se díky vývoji devadesátých let minulého století stal často zkoumanou proměnnou [viz např. Fialová, Tuček 1997; Rabušic 2000; Hašková 2006; Šťastná 2007]. Demografie a populační věda, snažící se vysvětlit prudký pokles porodnosti, našla totiž v této proměnné oporu pro měření natalitních očekávání české populace a predikci budoucího demografického vývoje. Preferovaný počet dětí ovšem není nejlepší ukazatel natalitních preferencí. Jak uvidíme dále, je to proměnná rezistentní vůči krátkodobým výkyvům a dlouhodobě se držící na stabilní úrovni. Zdá se, že funguje poměrně spolehlivě v situaci, kdy konečná plodnost přesahuje preferovaný počet dětí, což je případ zemí stojících před dlouhou demografickou tranzicí [Bacci 2001]. Jinak je tomu v zemích s nízkou a velmi nízkou úhrnnou plodností, ve kterých preferovaný počet dětí inklinuje k dvoudětnému modelu – silně percipované preferenci dvou dětí, které se dožijí dospělosti (zjednodušeně řečeno k pojetí „jedno dítě je málo a tři děti jsou moc“). Preferovaný počet dětí tak nemá kam spadnout a úhrnnou i konečnou plodnost přesahuje [Bachrach 2001]. Preferovaný počet dětí proto odráží skutečnost (jednání, které nakonec vede ke konečnému počtu dětí) jen slabě a v západní Evropě dokonce většina populace preferuje vyšší počet dětí (dominuje dvoudětný model) bez ohledu na to, zda je postmoderní nebo tradiční hodnotové hodnotové orientace⁷ [Bachrach 2001]. Situaci poměrně přesně vystihují i preference obyvatel České republiky (viz tabulku 1). Tabulka 1 je souhrnnou tabulkou představující vinou rozdílné metodologie sběru dat, různých věkových skupin a jinak pokládaným otázkám, navzájem neporovnatelné údaje. Přesto však skutečně ukazuje na jakousi konstantu – dlouhodobé a konzistentní verbální odmí-

---

fickém režimu (přičemž předpokládáme, že jich je většina), tak zástupce generace, která poprvé zvažovala náklady ušlých příležitostí narozených dětí.

⁶ Tedy situace, kdy jeden rodičovský pár zplodí v průměru 2,1 dítěte, což při zahrnutí úmrtnosti znamená, že velikost následující generace se oproti té předešlé nezmění.

⁷ Postmoderní orientace je v citovaném textu chápána jako důraz na seberealizaci, svobodu a sebeurčení životního stylu, preferování kvality života (well-being) nad materiálními aspekty života, zpochybňování „velkých příběhů“ a společenských autorit a konečně tolerance a podpora různosti [Bachrach 2001].

Tabulka 1. Preferovaný počet dětí v České republice (sloupcová procenta)

	1991 ^{a)}	1994 ^{b)}	1997 ^{c)}	2001 ^{d)}	2002 ^{e)}	2006 ^{f)}
0	0,2	0,0	2,6	7,1	4,3	3,8
1	3,3	10,4	11,4	14,7	9,9	14,8
2	73,3	67,3	70,2	49,0	56,9	51,9
3+	23,1	21,7	15,8	13,5	19,0	15,1
neví	0,6	0,1	0,0	13,7	5,8	13,2
neodpověděl/a	0,0	0,6	0,0	2,0	4,2	1,2
průměr	2,23	2,18	2,05	1,86	2,07	1,96

Zdroj: EVS 1991; ISSP 1994, 2002, Mladá generace 1997, The Value of Children 2001/2002, 2006.

Poznámka:

Odpovědi na otázku/šetření:

- a) Jaká je podle Vás ideální velikost rodiny — kolik dětí? EVS 1991
- b) Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jaký je podle vašeho názoru ideální počet dětí v rodině? ISSP 1994 (modul Rodina)
- c) Kolik plánujete do budoucna dětí? Mladá generace 1997
- d) Kolik dětí byste chtěl(a) mít celkem? The Value of Children 2001/2002 (lidé ve věku 30–35 let)
- e) Kolik dětí byste Vy osobně chtěl(a) mít? ISSP 2002 (modul Rodina)
- f) Kolik dětí byste chtěl(a) mít celkem? The Value of Children 2006 (lidé ve věku 28–34 let)

tání modelu bezdětnosti a jednodětné rodiny, byť dobrovolná bezdětnost se dnes pomalu stává součástí sociální reality a výběrová šetření predikují až pětinový podíl bezdětných žen ve věku do 39 let [Sobotka 2006].

Preferovaný počet dětí leží ve všech výzkumech, které v České republice na toto téma proběhly, nad pozorovanou úrovní plodnosti, a tak se musíme smířit s tím, že preferovaný počet dětí nám poslouží spíše jako indikátor nepřímý a jeho vývoj se může ubírat oběma směry. Deklarovaná bezdětnost je stále marginálním jevem a na plné čáře vítězí model dvoudětné rodiny se dvěma rodiči.⁸ Po patnácti letech změn demografického chování zůstává preferovaný počet dětí nad aktuálními mírami úhrnné plodnosti a v roce 2006 by lidé ve věku 28–34 let v ideálním případě (bez ohledu na vnější okolnosti) měli nejraději v průměru 2,5 dítěte (datový soubor The Value of Children, 2006).⁹

⁸ Kolik takovýchto rodin v České republice je, by však stálo za samostatnou analýzu.

⁹ Přesné znění otázky bylo: „Přání, kolik chce mít člověk dětí, se většinou váže k tomu, jaké má možnosti a prostředky. Kdybyste se nemusel ohlížet na žádné okolnosti a záleželo by to pouze na Vás, kolik dětí byste chtěl mít celkem?“

Analýza

Data

Dotazník použitý jako nástroj pro sběr našeho datového souboru vznikl na základě replikace výzkumu The Value of Children v českém prostředí v letech 2001/2002 týmem Iva Možného při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Poté byla data sbírána ještě jednou na konci roku 2006 – tehdy byla dotazována věková kohorta 28 až 34 let reprezentující tzv. „Husákovy děti“. Tito lidé se narodili mezi roky 1972 až 1978 a své reprodukční plány tak začali realizovat po roce 1996, tedy v období, ve kterém jsou již načrtnuty hrubé obrysy demografické proměny (zejména pokles porodnosti a sňatečnosti a zvýšení věku porodu prvního dítěte). Z těchto důvodů považujeme zkoumanou kohortu za představitele generace, kterou tyto změny zasáhly již naplno a plošně. Podkladem pro analýzu budou výše zmíněná data z roku 2006. Datový soubor vznikl na základě výběrového šetření, které provedla agentura SC&C, podařilo se nám dotázat 2010 respondentů (1000 mužů a 1010 žen). Výběr byl s ohledem na zastoupení zkoumané věkové skupiny v populaci proveden kvótně a je reprezentativní s ohledem na pohlaví, vzdělání, velikost místa bydliště a region.¹⁰

Třetina dotázaných v našem vzorku je bezdětná, přičemž mezi muži je to 44 procent a mezi ženami 24 procent. Přes dvě pětiny všech mužů a 36 procent všech žen plánují porod prvního nebo dalšího dítěte. Tři pětiny bezdětných mužů plánují dítě a 14 procent tuto myšlenku, alespoň prozatím, odmítá a čtvrtina je doposud nerozhodnuta. Bezdětné ženy jsou na tom odlišně: tři čtvrtiny uvádějí, že plánují dítě, deset procent chce zůstat bezdětnými a 15 procent zatím neví. V případě natalitních plánů se nepochybně projevuje stabilně vyšší věk mužů při prvním sňatku, který se odráží i na rozložení rodinného stavu v našem souboru: muži jsou častěji svobodní a bez partnerky (28%) než ženy (18%); odpovídají tomu i podíly osob žijících v manželství (47% muži a 59% ženy).

Preferovaný počet dětí: empirická evidence

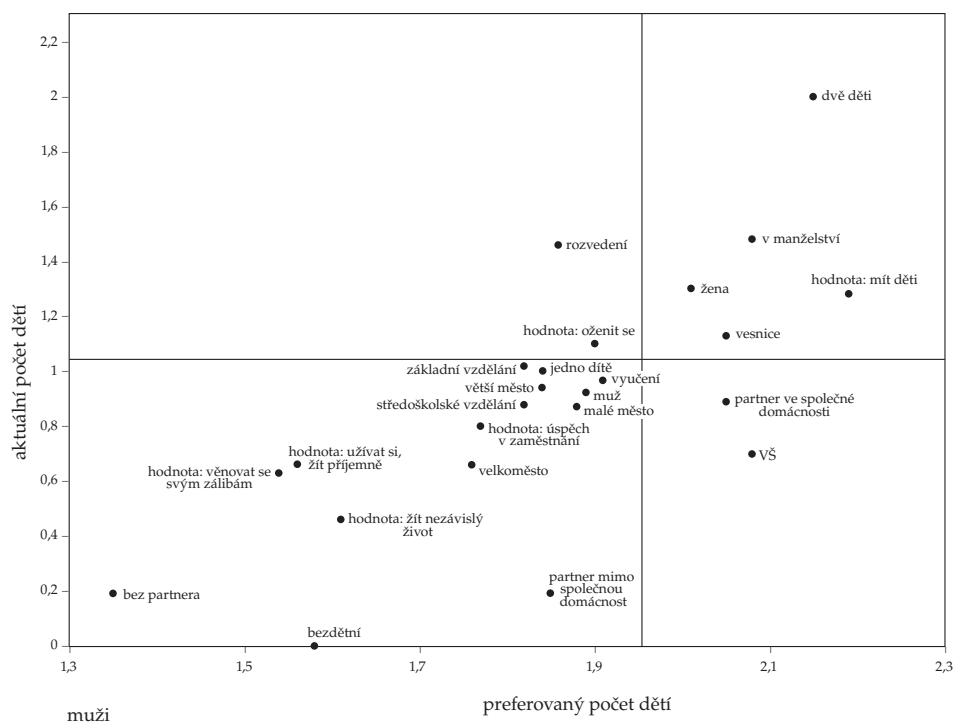
Analýza je rozdělena do tří okruhů: v první části se věnujeme preferovanému počtu dětí, ve druhé analýze dimenzí sady postojových otázek The Value of Children a ve třetí části prezentujeme výsledky regresního modelu, v němž odhadujeme vliv dimenzí hodnoty dítěte (které jsme předtím identifikovali v sadě proměnných The Value of Children), na preferovaný počet dětí.

Pro popis skutečného (míněno aktuálního v době sběru našich dat) a preferovaného počtu dětí¹¹ jsme zvolili jednoduchou metodu zobrazení pomocí bo-

¹⁰ Podobně byl výzkum proveden agenturami CVVM (v roce 2001, pouze ženy) a Taylor Nelson Sofres Factum (v roce 2002, pouze muži). Všechny datové soubory a dotazníky jsou zájemcům k dispozici v datovém archivu Sociologického ústavu AV ČR.

¹¹ Přesné znění otázky je „Kolik dětí byste chtěl(a) mít celkem?“.

Graf 1. Aktuální a preferovaný počet dětí (muži)

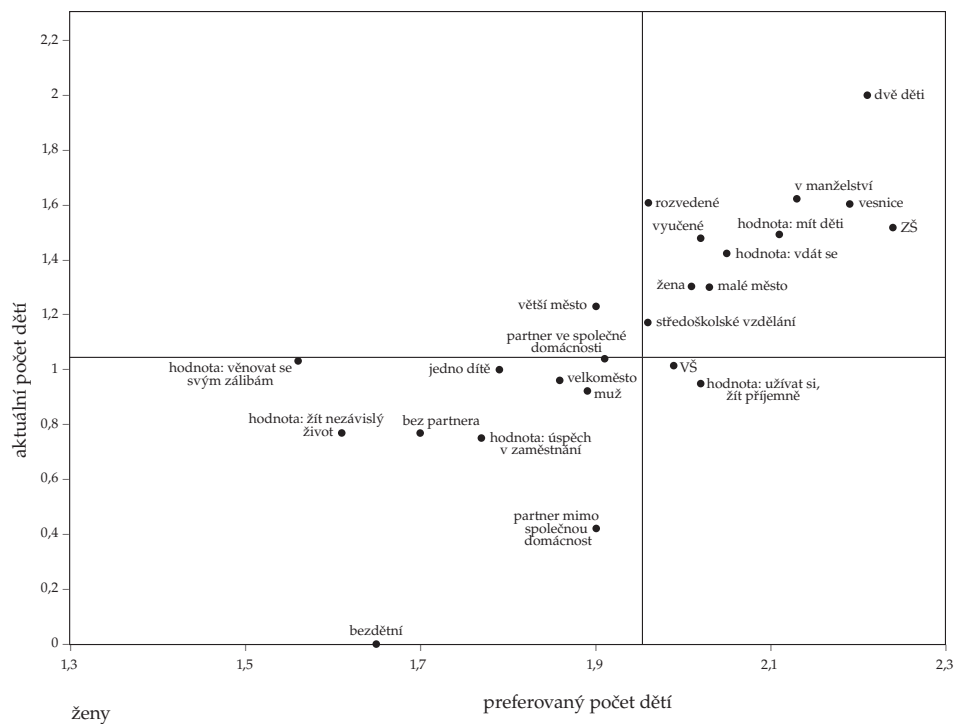
Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka: Průměry v grafu kombinují proměnné „Kolik dětí byste chtěl(a) mít celkem?“, pohlaví, vzdělání, rodinný stav, přítomnost partnera, hodnotovou orientaci, subjektivní hodnocení velikosti místa bydliště a aktuální počet dětí. Průsečík obou os tvoří průměry pro celý vzorek. N = 1000. Pro srovnání mužů a žen jsou v grafu uvedeny údaje pro obě pohlaví. Všechny podrobné údaje se však týkají pouze mužů.

dových grafů, které vizuálně popíší preferovaný a aktuální počet dětí různých sociodemografických skupin. Do grafů jsou vyneseny průměrné hodnoty aktuálního a preferovaného počtu dětí a obě osy tvoří průměrné hodnoty pro celý vzorek; získáme tak čtyři kvadranty grafu: nižší preferovaný a nižší aktuální počet dětí, než je průměr, vyšší preferovaný a nižší aktuální počet dětí a vyšší aktuální a nižší preferovaný počet dětí. Poslední kvadrant tvoří ti, kteří mají preferovaný a aktuální počet dětí vyšší, než je průměr celého vzorku. Musíme ovšem zdůraznit, že aktuální počet dětí bude ještě podléhat změnám.

Pomineme-li hodnotovou orientaci, v rámci níž se respondenti umísťují do grafu dle očekávání, ukazuje graf 1 a 2 na propojenost preferovaného počtu dětí a momentální životní situace respondenta – do kvadrantu s podprůměrným počtem dětí a podprůměrnými preferencemi spadají bezdětní či zatím s jedním

Graf 2. Aktuální a preferovaný počet dětí (ženy)

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka: Průměry v grafu kombinují proměnné „Kolik dětí byste chtěl(a) mít celkem?“, pohlaví, vzdělání, rodinný stav, přítomnost partnera, hodnotovou orientaci, subjektivní hodnocení velikosti místa bydliště a aktuální počet dětí. Průsečík obou os tvoří průměry pro celý vzorek. N = 1010. Pro srovnání mužů a žen jsou v grafu uvedeny údaje pro obě pohlaví. Všechny podrobné údaje se však týkají pouze žen.

dítětem, muži, svobodní, lidé bez partnera či s partnerem potenciálně nejistým, lidé s nižším vzděláním a z velkoměst. Na podobný vztah mezi preferovaným počtem dětí a momentální životní situací (zvláště u mužů) ukazuje i text Haškové [Hašková 2006]. Do kvadrantu s nadprůměrnými preferencemi a podprůměrným počtem dětí spadají zejména lidé s vysokoškolským vzděláním. V nadprůměrném kvadrantu (pravý horní kvadrant) najdeme zejména ženy, zvláště ty z vesnice a s nízkým vzděláním, a vdané ženy a také ženaté muže. Zajímavé je srovnání mužů a žen s nižším vzděláním – ženy mají již narozených dětí nadprůměrně a nadprůměrně je chtějí, muži se naopak chovají a vyjadřují obráceně (opět se potvrzuje, že ženy s nižším vzděláním hůře nacházejí prorodinně orientované mužské protějšky ze stejné sociální třídy).

Námi zkoumaná věková skupina (28–34 let) je ještě příliš mladá na to, aby-

Tabulka 2. Rozdíl mezi preferovaným a aktuálním počtem dětí

	Celkem	muž	žena	Muž			
				ZŠ	vyuč.	SŠ	VŠ
Preference nižší	1,4	1,4	1,4	3,4	1,3	0,7	1,9
Preference stejná	37,7	32,8	42,5	35,6	34,4	34,6	17,3
Preference vyšší	46,5	48,4	44,7	37,9	46,3	47,6	70,2
Neví preferenci	14,4	17,4	11,5	23	18	17,1	10,6
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
N	2010	1000	1010	87	540	269	104

	Celkem	muž	žena	Žena			
				ZŠ	vyuč.	SŠ	VŠ
Preference nižší	1,4	1,4	1,4	1,2	2,4	0,7	0,8
Preference stejná	37,7	32,8	42,5	40	49,2	40,2	31,1
Preference vyšší	46,5	48,4	44,7	41,2	37	47,7	60,5
Neví preferenci	14,4	17,4	11,5	17,6	11,4	11,4	7,6
Celkem	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
N	2010	1000	1010	85	378	428	119

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

chom mohli považovat její aktuální počet dětí za uzavřený. Zajímalo nás proto, jaký je rozdíl mezi aktuálním a preferovaným počtem dětí. Dle očekávání je zcela zanedbatelný podíl (1,4%) těch, kteří preferují počet dětí nižší, než je jejich aktuální, dvě pětiny (38%) již dosáhly svého preferovaného počtu a necelá polovina (47%) udává preferovaný počet dětí vyšší, než je ten aktuální. Zbytek dotázaných (14%) není schopen uvést preferovaný počet dětí. Jisté rozdíly najdeme i mezi muži a ženami a mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi: muži si oproti ženám mírně častěji přejí více dětí, než nyní mají, avšak je mezi nimi více nerozhodných (muži jsou častěji bezdětní). Vzdělání u obou pohlaví výrazně diferencuje a posunuje běh životní dráhy a podíl těch, kteří preferují více dětí, než nyní mají, tak se vzděláním roste. Se vzděláním také klesá podíl těch, kteří v této oblasti nemají zcela jasno a uvádějí odpověď nevím (podrobnosti viz tabulku 2).

Dimenze inhibitorů a stimulátorů rodičovství

Autoři původní studie *The Value of Children* navrhli celkem devět dimenzí inhibitorů a stimulátorů rodičovství. Otázkou zůstává, zda podobné dimenze najdeme a empiricky potvrdíme i na české populaci. Jako metodu první volby jsme použili faktorovou analýzu, která by nám měla pomoci odhalit latentní strukturu ukrytou v sadě otázek. Baterie 45 otázek použitých v dotazníku (viz přílohu) navíc představuje jednotlivě prakticky neanalyzovatelnou sadu proměnných, a proto se pomocí faktorové analýzy pokusíme identifikovat a vybrat proměnné, které použijeme v další podrobnější analýze. V baterii byly použity šestibodové škály s krajními hodnotami „rozhodně nesouhlasí“ až „rozhodně souhlasí“, délka škál pak již splňuje minimální požadavky, které na ni klade faktorová analýza.

Použili jsme metodu hlavních komponent a jako rotace faktorů byla zvolena metoda Varimax s Kaiserovou normalizací. Baterie otázek prošla základními testy vhodnosti dat pro faktorovou analýzu (významný Bartlettův test sféricity a hodnota Kaiser-Meyer-Olkinovy míry 0,948). Všechny šest faktorů vyčerpává 50,3% rozptylu (soudíme, že vzhledem k počtu proměnných vložených do analýzy jde o postačující hodnotu). Jaký podíl z vyčerpaného rozptylu na sebe váží jednotlivé faktory, uvádíme v tabulce 3. Rotace faktorů splnila svůj účel a pomohla „rozbít“ první silný faktor a vyrovnat podíl ostatních faktorů na vysvětleném rozptylu.

Výsledkem faktorové analýzy je oproti původním devíti dimenzím šest identifikovaných dimenzí (viz tabulku 3).

Dimenze identifikované faktorovou analýzou jsme následně pojmenovali podle proměnných, které s nimi silně korelují. Pro další analýzu byla vybrána jako zástupce každého faktoru jedna proměnná, která dosáhla nejvyšší faktorové

Tabulka 3. Výsledky faktorové analýzy a dimenze rodičovství

Faktor	nerotované řešení			rotované řešení		
	jednotková čísla	% variance	% kum.	jednotková čísla	% variance	% kum.
A. Pozitiva rodičovství	10,1	25,8	25,8	4,0	10,3	10,3
B. Přirozenost a cíl	3,9	9,9	35,7	3,9	9,9	20,2
C. Tradice a sociální status	2,4	6,2	41,9	3,8	9,6	29,8
D. Sociální tlak a povinnost	1,1	2,9	44,8	3,4	8,6	38,4
E. Omezení a ztráty	1,1	2,8	47,7	2,7	7,0	45,5
F. Inhibitory rozhodnutí	1,0	2,7	50,3	1,9	4,9	50,3

Zdroj: datový soubor *The Value of Children* 2006, vlastní výpočet.

Tabulka 4. Faktorová zátěž a míry souhlasu s jednotlivými dimenzemi rodičovství

		Faktorová zátěž	Rozhodný souhlas (1)	Souhlasí (1 + 2)	Souhlasí (1 + 2 + 3)	Nesouhlasí (4 + 5 + 6)
		1	2	3	4	5
		%				
B. Přirozenost a cíl	Je přirozené, že žena chce mít děti.	0,69	61,1	85,2	94,8	5,1
C. Tradice a sociální status	Je důležité mít děti, aby měl kdo pokračovat v rodinných tradicích.	0,62	31,6	63,7	81,1	18,9
A. Pozitiva rodičovství	Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.	0,68	28,9	60,9	81,5	18,5
E. Omezení a ztráty	Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce.	0,73	24,4	56,6	82,2	18,2
F. Inhibitory rozhodnutí	Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.	0,67	16,8	45,7	71,9	28,1
D. Sociální tlak a povinnost	Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.	0,72	9,1	26,4	47,4	52,5

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka:

- 1) Faktorová zátěž proměnné v příslušném faktoru.
- 2) Dotazovaná škála byla šestibodová „rozhodně nesouhlasí“ až „rozhodně souhlasí“. Podíl „rozhodně souhlasí“.
- 3) Součet podílů kategorií „rozhodně souhlasí“ a „středně souhlasí“.
- 4) Součet podílů kategorií „rozhodně souhlasí“, „středně souhlasí“ a „souhlasí málo“.
- 5) Součet podílů kategorií „nesouhlasí málo“, „středně nesouhlasí“ a „rozhodně nesouhlasí“.

zátěže příslušného faktoru.¹² Přehled těchto proměnných je uveden v tabulce 4, v níž můžeme již na první pohled posoudit, jaký význam jednotlivým dimenzím lidé přiřkládají.

Výsledky ukazují, že sociální normy vystupující jako „přirozené“ a „všech a nikoho“ [Hašková, Zamykalová 2006] fungují, neboť rodičovství jako přirozené vnímá až 95 procent dotázaných. *Přirozenost rodičovství* se těmito výsledky řadí na první místo, a to s velkým náskokem: následující dimenze *Tradice a sociální status* dosahuje zhruba poloviny v rozhodném souhlasu a v celkovém souhlasu o 14 procent méně. Téměř stejně lidé hodnotí dimenzi *Pozitiva rodičovství* a o pouhých čtyři procent méně *Omezení a ztráty*. Slabě již je přijímána skutečnost, že by rozhodování o dětech mělo doprovázet racionální zvažování pro a proti (*Inhibitory rozhodnutí*). A konečně lidé si v menší míře nechťejí připustit vliv *Sociálního tlaku a povinnosti*: rozhodnutí pořádit si dítě je vnímáno jako individualizované a rodiče toto rozhodnutí považují za své čistě osobní rozhodnutí. Musíme ale podotknout, že polovina dotázaných, byť v menší intenzitě, s výrokem souhlasí.

Všechny proměnné zastupující dimenze hodnoty dítěte následně uvádíme v grafech ve druhém a třetím třídění podle relevantních sociodemografických proměnných. Použitý datový soubor vznikl kvótním výběrem; statistické signifikance podrobnějších třídění a výběrové chyby proto neuvádíme. Grafy mají jednotnou strukturu: první sloupec zobrazuje hodnoty pro celý vzorek, následující dva pro muže a ženy a další sloupce pro rodinný stav, vzdělání, počet dětí, subjektivně hodnocenou velikost místa bydliště a preferovaný počet dětí ve třídění podle pohlaví. Podélná čára představuje hodnotu celého vzorku.

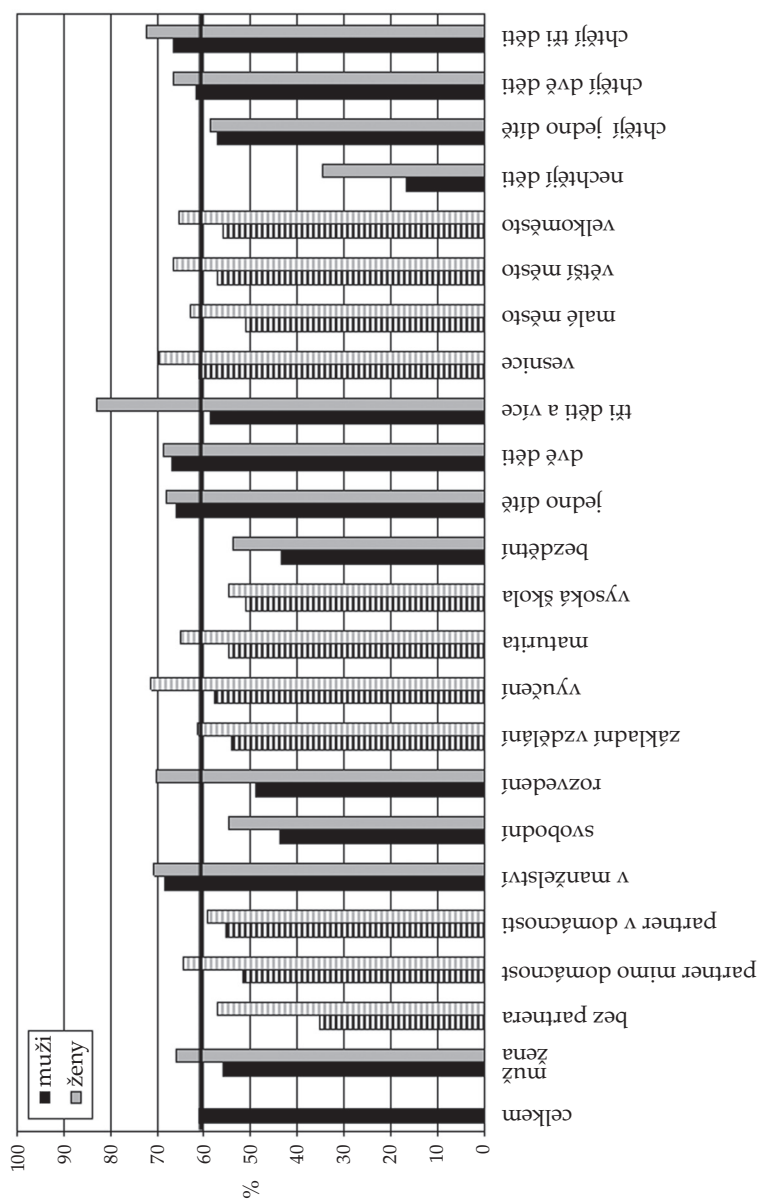
A. Pozitiva rodičovství

Sada otázek The Value of Children obsahovala proměnné představující rodičovství jako zdroj osobního psychického uspokojení a pocitu životního štěstí (nezapomínejme, že u zrodu tohoto výzkumu stáli také psychologové). Otázka *Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný* je v tomto případě typickým zástupcem. Tato skupina otázek byla velmi rozsáhlá a při seřazení podle frekvence souhlasu zaplnila první místa v tabulce.

Ženy na ni reagovaly pozitivněji a navíc v některých podskupinách třídění třetího stupně mezi muži a ženami najdeme velké rozdíly (např. rozvedení, rodiče se třemi dětmi nebo lidé preferující bezdětnost). Svědčí to o obecnější zakotvenosti postoje mezi ženami: i muži jsou schopni v podobně vysoké frekvenci vyjádřit tento názor, ale činí tak pouze, mají-li k tomu příznivé podmínky. Mezi takové podmínky můžeme počítat sňatek, stabilního partnera v domácnosti či

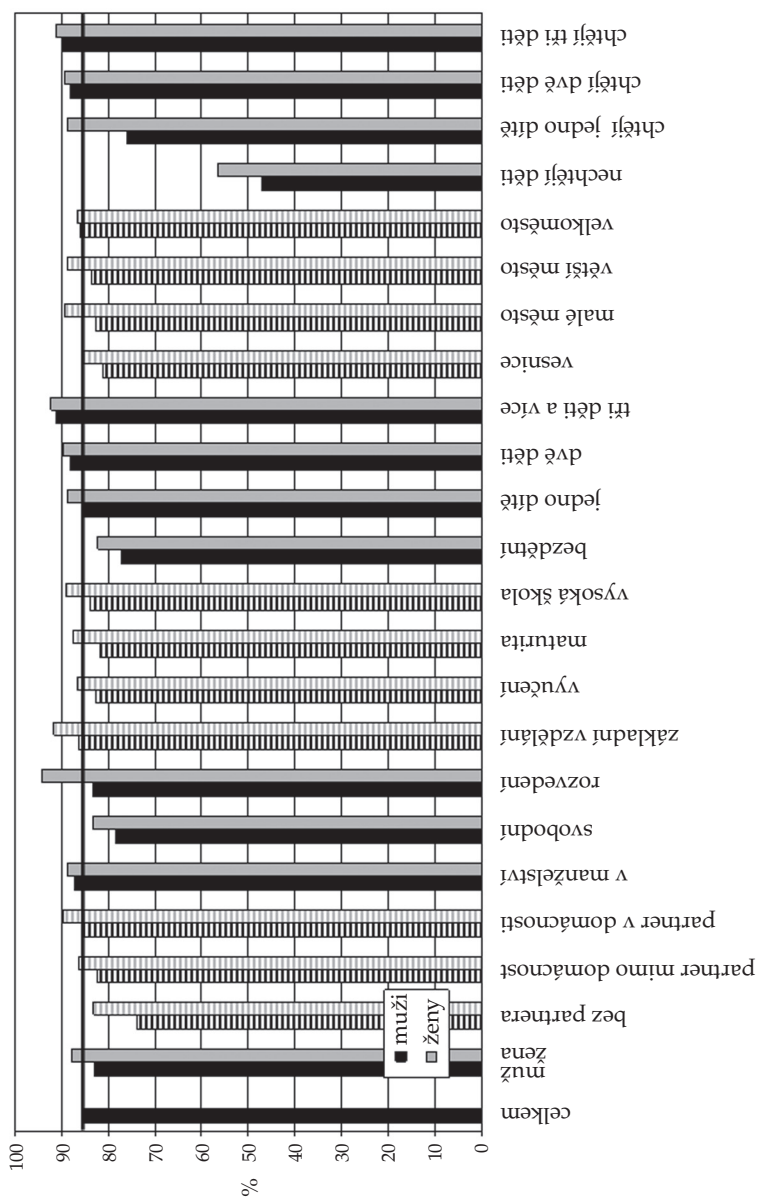
¹² Jsme si vědomi, že podobně mohlo být použito i uložené faktorové skóre, vzhledem k tomu, že jeho analýza ukazovala téměř shodné výsledky s použitím samotných proměnných, zvolili jsme pro jeho přehlednost a snazší představitelnost číselných údajů tento postup.

Graf 3. Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný – podíl souhlasících

Zdroj: datový soubor *Value of Children 2006, vlastní výpočet*.
 Poznámka: V grafech jsou sloučeny kategorie „středně souhlasí“ a „středně souhlasí“. Nezávisle proměnné (podle pořadí v grafech): partner (přítomnost partnera u svobodných a rozvedených), rodinný stav, vzdělání, počet dětí, subjektivně hodnocená velikost sídla a preferovaný počet dětí.

Graf 4. Je přirozené, že žena chce mít děti – podíl souhlasících

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

přítomnost již narozeného dítěte. Ženy s vysokoškolským vzděláním silněji vnímají, že rodina nemusí být jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný – u mužů podobný pokles se vzděláním nenajdeme (viz graf 3).

B. Přírozenost a cíl

Přírozenost rodičovství je vnímána univerzálně, prakticky všemi a velice vysoko (viz graf 4). Není velkého rozdílu mezi muži a ženami, podle vzdělání, velikosti města atd. Skupinou vydělující se z průměru jsou lidé, kteří nechťejí děti vůbec. Můžeme se domnívat, že právě kvůli svému vědomému rozhodnutí rodičovství jako takové odmítnout jsou si vědomi jeho (ne)přírozenosti. A vice versa: vědomi si jeho nepřírozenosti, rodičovství častěji odmítají.

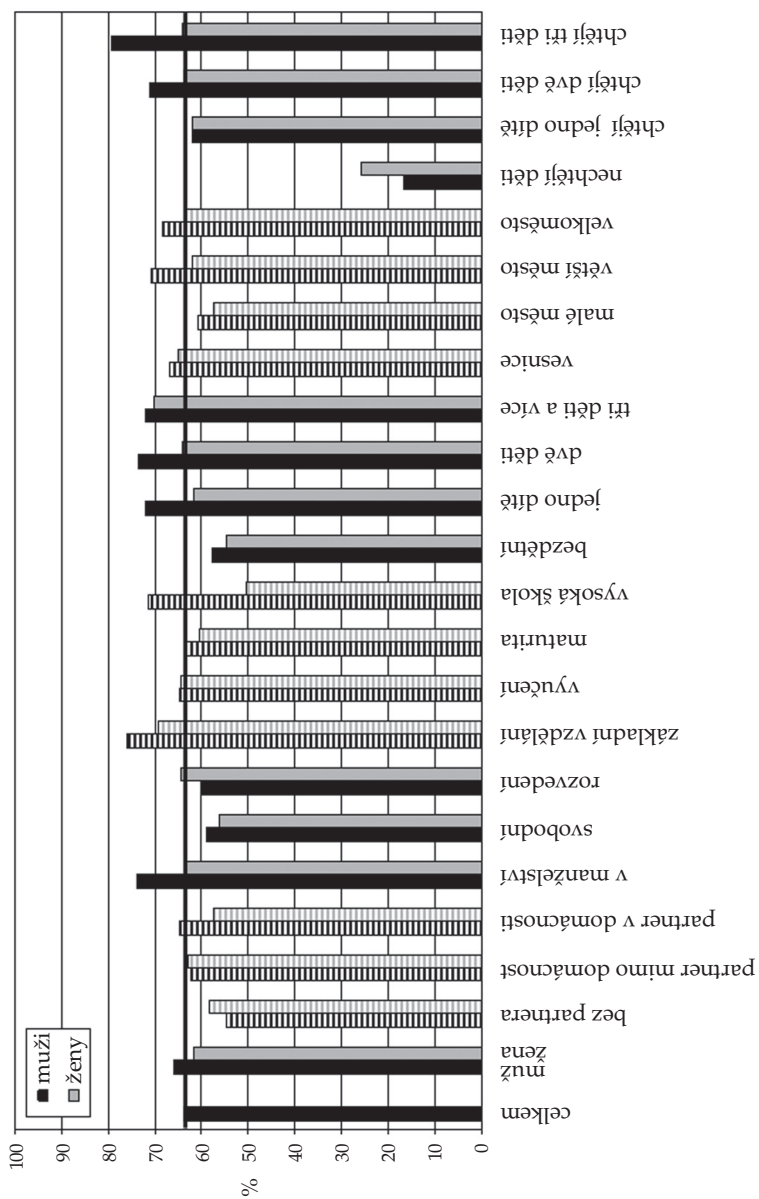
C. Tradice a sociální status

Dítě (a jeho budoucí sňatek) bylo odjakživa prostředkem možného zvýšení sociálního statusu rodiny a prostředkem biologické a sociální reprodukce. Reminiscence tohoto chápání rodičovství jsou živé dodnes a z šesti identifikovaných dimenzí rodičovství je *Tradice a sociální status*, byť s malým rozdílem, druhá nejčastější. Nejvíce ji zmiňují muži, kteří chtějí tři děti, přičemž s každým chtěným dítětem stoupá frekvence tohoto názoru – u žen tomu tak není a důraz na zachování rodinné tradice je s počtem preferovaných dětí konstantní. Důraz na tradici u žen slábne i s rostoucím vzděláním, kdežto muži-vysokoškoláci se chovají konzervativněji (můžeme-li to takto nazvat). Rozložení dalších proměnných je potom uvedeno v grafu 5.

D. Sociální tlak a povinnost

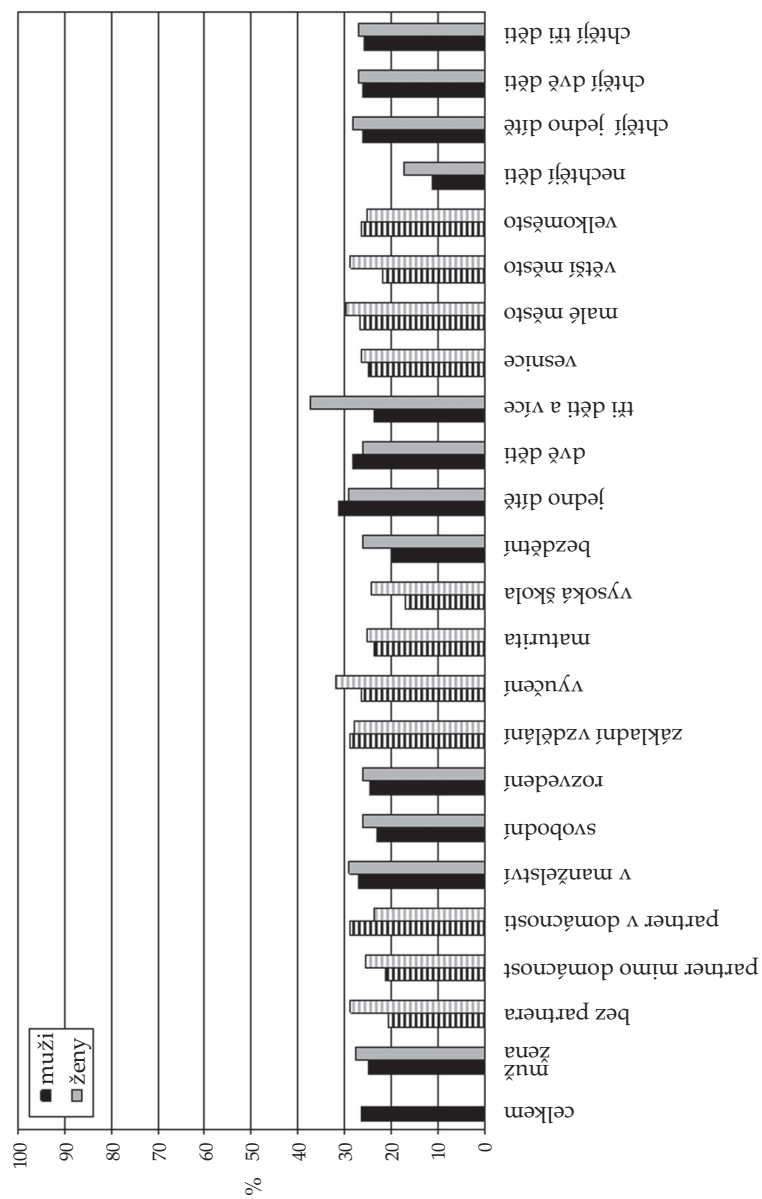
Vědomí nějakého tlaku nebo povinnosti se v postmoderní společnosti neseťkává s vřelým přijetím a této dimenzi inhibitorů a stimulatorů rodičovství se dostává souhlasu v nejnižší míře (26 procent) a rozhodnému souhlasu dokonce 9 procent. Navíc je tato dimenze odmítána prakticky všemi sociodemografickými skupinami (srov. graf 6). Není rozdílu mezi muži a ženami či podle rodinného stavu. Očekávatelný rozdíl najdeme u záměrně bezdětných, kteří sociální tlak odmítají ještě silněji než ostatní (dítě odmítají a o to citlivěji vnímají sociální tlak). Podobně je to u vzdělání – s rostoucím kulturním kapitálem se zvyšuje schopnost čelit sociálním tlakům a rozšiřuje se spektrum možností, kterými si jedinci mohou zajistit prestiž a sociální status. Obojí zvyšuje míru odmítání tlaku, který by na vědomé či nevědomé úrovni mohl působit na rozhodnutí pořídit si dítě.

Graf 5. Je důležité mít děti, aby měl kdo pokračovat v rodinných tradicích – podíl souhlasících

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006, vlastní výpočet.*

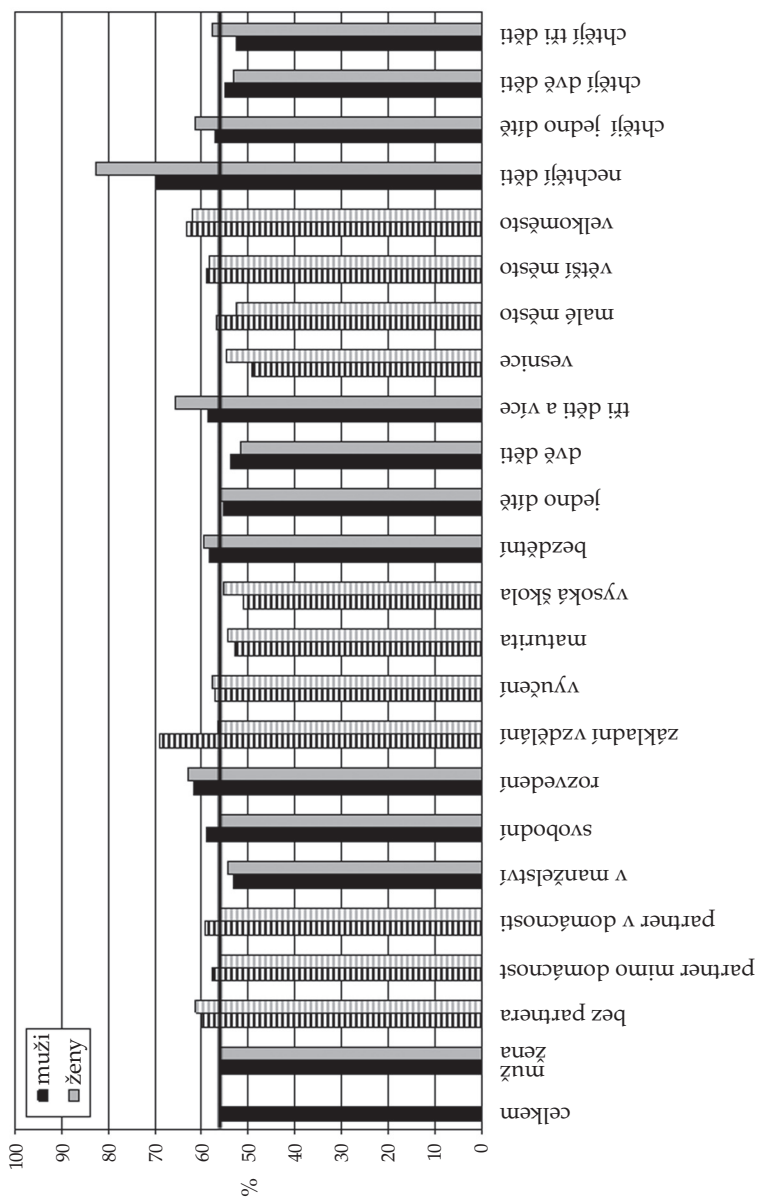
Graf 6. Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě – podíl souhlasících

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

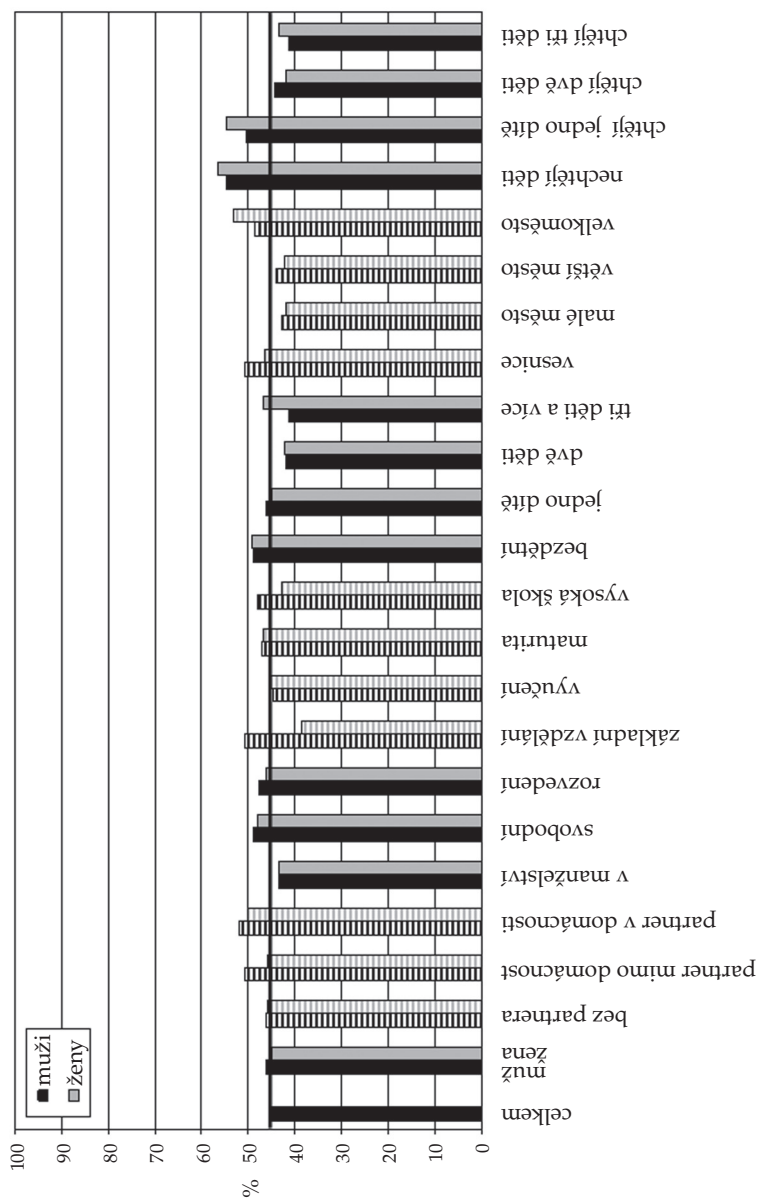

Graf 7. Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce – podíl souhlasících

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Graf 8. Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy
– podíl souhlasících

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

E. Omezení a ztráty

Široce diskutovanou dimenzí hodnoty dítěte jsou v demografii a populační vědě tzv. *opportunity cost* čili náklady ušlých příležitostí v oblasti práce, trávení volného času a možností osobního rozvoje člověka, které s sebou rodičovství nese [např. Rabušic 2001]. Otázky orientované tímto směrem se samozřejmě objevily i v námi použité sadě otázek (*Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce*). Jistým překvapením je vliv výše dosaženého vzdělání na odpovědi mužů – čím jsou muži vzdělanější, tím je slabší jejich vnímání rodičovství jako omezení nebo pomyslné ztráty ušlých příležitostí (připomeňme však, že se vzděláním se zvyšuje podíl bezdětných mužů). Ženy, které mateřstvím prošly nebo je teprve čeká, mají názor vyrovnanější a blížíci se průměru a můžeme předpokládat, že se na rozdíl od mužů častěji vyjadřují i s ohledem na vlastní osobní zkušenost (srov. graf 7).

F. Inhibitory rozhodnutí

V předchozí analýze jsme viděli, že dítě v moderní společnosti je předobrazem štěstí a zdrojem pozitivních emocí. Představuje to určitý paradox, neboť lidé se stávají rodiči vědomě a rozhodnutí stát se rodičem je v naší společnosti předmětem plánování, debaty mezi partnery a vědomého racionálního rozhodnutí o své individuální biografii [viz např. Chromková Manea, Fučík 2007]. Přesto všechno se dotaz, zda vyměnit dosavadní svobodu za výhody, které z rodičovství poplynou, nesetkává s plným pochopením. Naši respondenti častěji, oproti předchozím otázkám, odmítali proměnnou *Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy*, a to prakticky bez rozdílu – v předloženém grafu 8 mnoho rozdílů nenajdeme, přičemž nejvýrazněji se odlišují lidé, kteří preferují bezdětnost a jedno dítě.

Vztah mezi natalitními preferencemi a inhibitory a stimulatory rodičovství

Přirozeně nás zajímalo, jak jednotlivé dimenze rodičovství analyzované v předchozí kapitole působí na preferovaný počet dětí. Pomocí multinomické logistické regrese jsme se proto pokusili odhadnout model, v němž závislou proměnnou je preferovaný počet dětí rozdělený do kategorií žádné dítě (N = 76), jedno dítě (N = 297), dvě děti (N = 1043), tři děti a více (N = 304) a odpověď nevím (N = 266). Jako referenční kategorie byla použita kategorie, která je nejběžnější a nejčastěji jmenovaná, tj. dvě děti. Nezávislými proměnnými jsou škály zastupující jednotlivé dimenze stimulatorů a inhibitorů rodičovství s hodnotami 1 až 6 (rozhodně nesouhlasím až rozhodně souhlasím).

Výsledný model ukazuje na vztah mezi preferovaným počtem dětí a některých stimulatorů a inhibitorů rodičovství – ovšem relativně slabý. Jako nejproble-

Tabulka 5. Přehled kontribuce jednotlivých proměnných k výslednému modelu

Proměnné	Dimenze	Selekční kritérium BIC	Chi-Square	df	Sig.
Konstanta		4538	16,425	4	,002
Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.	A. Pozitiva rodičovství	4560	38,355	4	,000
Je přirozené, že žena chce mít děti.	B. Přirozenost a cíl	4563	41,340	4	,000
Je důležité mít děti, aby měl kdo pokračovat v rodinných tradicích.	C. Tradice a sociální status	4546	24,557	4	,000
Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.	D. Sociální tlak a povinnost	4532	10,234	4	,037
Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce.	E. Omezení a ztráty	4536	13,881	4	,008
Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.	F. Rozhodnutí	4542	20,003	4	,000

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka: Chí-kvadrát konečného modelu byl 222 s významností 0,0001.

matičtější se ukazuje proměnná *Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě*; její vliv je na hranici statistické významnosti a k výslednému modelu, ve srovnání s ostatními proměnnými, přispívá podle selekčního kritéria BIC¹³ nejméně (viz tabulku 5). Nagelkerkeho pseudoR² modelu dosahuje hodnoty 0,114 a model závislou proměnnou predikuje správně u 53 procent respondentů.

Výsledný logitový model nám podává následující obraz: na preferovaný počet dětí působí nejvíce *Pozitiva rodičovství*, *Přirozenost a cíl* a *Tradice a sociální status*. Zbývající dimenze působí výrazně méně či prakticky vůbec. Škála *Pozitiva rodičovství* je orientována od nesouhlasu k souhlasu, z toho plyne, že posun na škále směrem nahoru snižuje šanci, že se dotázaný oproti preferujícím dvě děti zařadí do příslušné kategorie (viz sloupce B nebo Exp(B)). Je tu samozřejmě výji-

¹³ Bayesovské informační kritérium usnadňuje výběr modelu – při jeho výpočtu se zohledňuje počet parametrů modelu – a pomáhá nám navrhnout model tak, aby byl co nejjednodušší a zároveň co nejlépe vystihoval data.

Tabulka 6. Koefficienty výsledného regresního modelu (závislou proměnnou je preferovaný počet dětí)

		B	Std. Error	Wald	Sig.	Exp(B)
Žádné dítě	Konstanta	0,886	0,772	1,317	0,251	
	A. Pozitiva rodičovství	-0,451	0,093	23,718	0,000	0,637
	B. Přirozenost a cíl	-0,516	0,103	25,070	0,000	0,597
	C. Tradice a sociální status	-0,407	0,087	22,174	0,000	0,665
	D. Sociální tlak a povinnost	0,049	0,094	0,270	0,604	1,050
	E. Omezení a ztráty	0,330	0,110	8,951	0,003	1,391
	F. Rozhodnutí	0,214	0,098	4,744	0,029	1,238
Jedno dítě	Konstanta	-0,727	0,476	2,339	0,126	
	A. Pozitiva rodičovství	-0,095	0,055	3,059	0,080	0,909
	B. Přirozenost a cíl	-0,201	0,074	7,358	0,007	0,818
	C. Tradice a sociální status	-0,031	0,052	0,362	0,548	0,969
	D. Sociální tlak a povinnost	0,048	0,046	1,105	0,293	1,050
	E. Omezení a ztráty	0,094	0,054	2,997	0,083	1,099
	F. Rozhodnutí	0,132	0,051	6,607	0,010	1,141
Tři děti a více	Konstanta	-1,815	0,536	11,463	0,001	
	A. Pozitiva rodičovství	0,126	0,058	4,729	0,030	1,134
	B. Přirozenost a cíl	0,028	0,086	0,104	0,747	1,028
	C. Tradice a sociální status	0,049	0,053	0,866	0,352	1,050
	D. Sociální tlak a povinnost	-0,018	0,045	0,160	0,689	0,982
	E. Omezení a ztráty	0,005	0,050	0,011	0,917	1,005
	F. Rozhodnutí	-0,093	0,046	3,993	0,046	0,912
Neví	Konstanta	-0,081	0,471	0,030	0,864	
	A. Pozitiva rodičovství	-0,139	0,057	5,877	0,015	0,871
	B. Přirozenost a cíl	-0,334	0,073	21,099	0,000	0,716
	C. Tradice a sociální status	-0,058	0,055	1,104	0,293	0,944
	D. Sociální tlak a povinnost	0,146	0,049	8,689	0,003	1,157
	E. Omezení a ztráty	0,111	0,058	3,672	0,055	1,117
	F. Rozhodnutí	0,093	0,054	2,989	0,084	1,098

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka: referenční skupinou jsou lidé preferující dvě děti.

Tabulka 7. Koefficienty výsledného regresního modelu se sociodemografickými proměnnými

		B	Std. Error	Wald	Sig.	Exp(B)
Žádné dítě	Konstanta	-0,307	0,844	0,133	0,716	
	C. Tradice a sociální status	-0,455	0,091	25,162	0,000	0,634
	E. Omezení a ztráty	0,317	0,112	8,069	0,005	1,374
	B. Přirozenost a cíl	-0,478	0,111	18,695	0,000	0,620
	A. Pozitiva rodičovství	-0,273	0,097	7,885	0,005	0,761
	Muž	0,636	0,287	4,904	0,027	1,889
	Žena					referenční
	Bez partnera	2,544	0,366	48,380	0,000	12,729
	Partner mimo domácnost	0,989	0,582	2,888	0,089	2,688
	Partner v domácnosti	0,683	0,498	1,882	0,170	1,981
	V manželství					referenční
Jedno dítě	Konstanta	-1,053	0,484	4,745	0,029	
	C. Tradice a sociální status	-0,007	0,052	0,019	0,891	0,993
	E. Omezení a ztráty	0,120	0,053	5,124	0,024	1,128
	B. Přirozenost a cíl	-0,207	0,075	7,587	0,006	0,813
	A. Pozitiva rodičovství	-0,006	0,054	0,011	0,918	0,994
	Muž	-0,071	0,136	0,271	0,603	0,932
	Žena					referenční
	Bez partnera	1,125	0,172	42,842	0,000	3,080
	Partner mimo domácnost	0,698	0,249	7,890	0,005	2,010
	Partner v domácnosti	0,825	0,177	21,716	0,000	2,281
	V manželství					referenční

mečná skupina respondentů preferujících tři děti a více, u které se tato škála chová obráceně, neboli čím výše je respondent na škále *Pozitiva rodičovství*, tím stoupají šance na preferenci tří dětí. Se snižujícím se počtem preferovaných dětí se tato charakteristika prohlubuje (platí, že čím antinatalitnější nebo nejistější postoj, tím je nižší příslušný koeficient B). Podobnou charakteristiku najdeme také u škály *Přirozenost a cíl* a u lidí preferujících bezdětnost i u škály *Tradice a sociální status*. Škály *Omezení a ztráty* a *Rozhodnutí* fungují na stejném principu, ovšem pouze v obráceném směru: se zvyšujícím se souhlasem stoupá šance, že respondent (oproti preferujícím dvě děti) spadne do kategorie neví, jedno dítě a zejména do

Tabulka 7 – pokračování

		B	Std. Error	Wald	Sig.	Exp(B)
Tři děti a více	Konstanta	-1,754	0,532	10,873	0,001	
	C. Tradice a sociální status	0,041	0,052	0,627	0,429	1,042
	E. Omezení a ztráty	-0,016	0,049	0,104	0,747	0,984
	B. Přirozenost a cíl	0,024	0,085	0,082	0,775	1,025
	A. Pozitiva rodičovství	0,085	0,057	2,250	0,134	1,089
	Muž	-0,146	0,134	1,182	0,277	0,865
	Žena					referenční
	Bez partnera	-0,740	0,244	9,220	0,002	0,477
	Partner mimo domácnost	-0,417	0,295	1,995	0,158	0,659
	Partner v domácnosti	0,153	0,171	0,804	0,370	1,165
Neví	V manželství					referenční
	Konstanta	-1,086	0,504	4,641	0,031	
	C. Tradice a sociální status	-0,036	0,056	0,401	0,526	0,965
	E. Omezení a ztráty	0,123	0,057	4,578	0,032	1,131
	B. Přirozenost a cíl	-0,322	0,076	17,938	0,000	0,725
	A. Pozitiva rodičovství	0,034	0,059	0,339	0,560	1,035
	Muž	0,381	0,149	6,557	0,010	1,463
	Žena					referenční
	Bez partnera	1,813	0,174	108,748	0,000	6,127
	Partner mimo domácnost	0,743	0,278	7,149	0,007	2,101
Partner v domácnosti	0,563	0,218	6,694	0,010	1,756	
	V manželství					referenční

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka: Závislou proměnnou je preferovaný počet dětí.

kategorie žádné dítě. Odpověď „nevím“ v preferovaném počtu dětí je svým způsobem specifická (jsou to lidé, kteří ještě nemají tuto otázku ujasněnou a zároveň se vyhnuli typické preferenci dvou dětí) a jejich koeficienty, byť nižší, se podobají hodnotám, které vidíme u jednoho dítěte. Obecně odmítaný *Sociální tlak a povinnost* se jako nezávislá proměnná ukazuje téměř nefunkční a jeho vliv najdeme pouze u skupiny nerozhodnutých (pro podrobnosti srov. tabulku 6).

Pro doplnění celkového obrazu preferovaného počtu dětí jsme se také pokusili odhadnout podobný model, do něhož jsme zahrnuli i základní demografické

proměnné umisťující respondenty do určitého bodu v životní dráze.¹⁴ Zahnutí těchto proměnných zvýšilo predikční sílu modelu (na 55 procent) a také zlepšilo Nagelkerkovo pseudoR² (na hodnotu 0,22). Proměnnými, u kterých byl prokázán velký vliv, se ukázaly být pouze *Pohlaví* a *Přítomnost partnera* a všechny ostatní použité nezávisle proměnné z finálního modelu vypadly. Muži častěji než ženy preferují bezdětnost a nebo váhají. Obdobně působí *Přítomnost partnera*: zvláště v případě, že se jedinec nachází v situaci, kdy nemá k dispozici vhodného partnera, je jeho preference počtu dětí nižší. Vliv má i charakteristika partnerství, tj. vyšší preference mají lidé žijící v manželství a následně lidé svobodní s partnerem ve společné domácnosti. Nejnižší preference mají ti s partnerem méně „jistým“, tj. s partnerem žijícím mimo společnou domácnost (viz tabulku 7).

Shrnutí výsledků a závěrečná diskuse

Analýza preferencí počtu dětí ukazuje na mírně rostoucí preferenci jednodětného modelu rodiny, ale přitom také na stále obecně preferovaný model dvoudětné rodiny. V námi sesbíraných datech nacházíme minimální preferenci dobrovolné bezdětnosti a relativně vysoké procento nerozhodných (jedna šestina dotázaných), kteří ve věku 28 až 34 let neví, kolik by chtěli mít dětí. Předkládaná data jak ve třídění třetího stupně a analýze průměrů, tak i podle regresních modelů ukazují na to, že je slabší vztah postojů a preferovaného počtu dětí než preferencí a životní situace respondenta (tedy to, v jaké fázi životního cyklu respondent právě je nebo v jakých podmínkách se nachází).

Příspěvek se věnoval i tomu, jak stimulatory a inhibitory rodičovství hodnotí samotní respondenti – tedy jak si oni sami odpovídají na otázku, „proč (ne)máme děti?“. Celkově bychom v odpovědích respondentů našli spíše zprostředkované působení sociálních norem a hlavně neurčité představy o dítěti jako zdroji štěstí a psychického uspokojení z rodičovství. Tyto názory jsou strukturovány podle pohlaví (ženy je vyjadřují o něco silněji než muži), ale i podle vzdělání: nejčastěji je zastávají lidé se středním vzděláním. Devadesátiprocentní hranici souhlasu se přibližuje názor, že mít děti je „přirozená“ součást života – jeho přijetí je poměrně plošné a ponejvíce jej odmítají (můžeme-li to takto vůbec říci) ti, kteří jsou doposud bezdětní a nebo děti vůbec nechtějí. Velmi podobně variuje i vnímání dítěte jako prostředníka pro předání rodinné tradice a zachování rodu. Hodnocení dítěte jako omezení (*Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce*) je také poměrně silné a vnímá jej tak více než polovina respondentů. Působí zde vzdělání, i když směrem, který bychom nečekali: dítě je největším omezením pro muže se základním vzděláním a s rostoucím vzděláním mužů tento názor ztrácí na síle. U žen tomu tak není a jejich postoje jsou v tomto ohledu podle vzdělání vyrovnané. Podobně tomu tak je v případě dimenze *Rozhodnutí*, dostává se

¹⁴ Byl to věk, pohlaví, přítomnost partnera, velikost místa bydliště, příjem, vzdělání a příslušnost k nějakému náboženskému vyznání.

jí 45procentní podpory, ovšem s vyrovnaným rozložením všech sociodemografických skupin (souhlasné odpovědi nejsou častější ani u žen s vysokoškolským vzděláním a předpokladem větší kariérní orientace). Plošnému odmítnutí se dostalo proměnné *Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě*, tj. představě, že rodič naplňuje nějakou povinnost vůči společnosti a vychází vstříc sociálnímu tlaku.

Většina teorií fertility zmíněných v úvodu příspěvku je empiricky velmi obtížně testovatelná a naše výsledky to jenom potvrzují. Odpovědi našich respondentů indikují, že i 21. století bude dalším stoletím dítěte [Ariés 1962]. Lidé deklarují, že si dítě pořizují zejména pro celoživotní radost, pocit štěstí plynoucí z rostoucího dítěte a jeho životních úspěchů a všechny ostatní důvody upozadují – zejména jakékoliv utilitární důvody nebo důvody plynoucí z vnějšku či působení sociálních norem. Zároveň tyto procesy probíhají na pozadí dalších změn: rozhodnutí stát se rodičem se přenáší stále více na individuální rovinu a také se racionalizuje: s výrokem *Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit všechny nepříjemnosti, které to s sebou nese* souhlasí takřka 90 procent dotázaných. Současně vidíme, že na dítě je nahlíženo jako na významný zdroj ztrát a omezení, například výroku *Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce* se dostává čtyřpětinové podpory. Nacházíme se v situaci, kdy pomíjí sociální tlak a vědomá ochota rodičů reagovat na sociální normy a zároveň nejsilnějším udávaným důvodem, proč mít děti, jsou emocionální a psychická uspokojení z narozeného dítěte. Již v roce 1933 si tohoto jevu všiml Janko Slaminka [1933: 13]:

„Příčiny poklesu natality nejsou biologické, nejsou též čistě rázu hospodářského a sociálního, nýbrž tkví v nové kolektivní psyše současného lidstva. Motivy sociální a hospodářské při zkoumání příčin poklesu natality jen zdánlivě vystupují do popředí, ve skutečnosti jsou jen prostředky k uplatňování nových myšlenkových směrů, které udávají ráz kultury moderního člověka. Moderní kultura a civilizace způsobuje odvrát od neuvědomělého rozmnožování k rozmnožování uvědomělému. Moderní člověk chce vychutnávat co nejvíce ze všeho; co život a svět mu přináší. Nechce trpěti, nechce se obětovati, nechce snášeti bolesti a rozumem řídí loď svého života tak, aby se bolestem a strastem pokud možno vyhnul. Hromadné plození a hromadné umírání odporuje duchu novodobé kultury, poněvadž zvětšuje strádání a bolesti. Současné lidstvo uměle omezuje natalitu, poněvadž mnoho dětí znamená proň snížení životní míry, zvětšení starostí, práce, odpovědnosti a snížení radosti ze života.“

Máme silnou empirickou evidenci, že preference modelu dvoudětné rodiny, negativní vnímání jedináčkovství a bezdětnosti má v České republice stabilní podporu a nadále budeme nejspíše také nacházet rozpor mezi deklaracemi tohoto typu a skutečným chováním. S jistou mírou nadsázky pak můžeme konstatovat, že stojíme před vynořující se otázkou, proč lidé říkají jednu věc a dělají, respektive nedělají, něco jiného? Tuto otázku ovšem nejspíše nezodpoví výběrové šetření, které bude vždy limitováno závislostí na vyjádřeních respondentů, u nichž

samotných rozporů mezi přáními a skutečností nacházíme. Obecnější vysvětlení týkající se nízké porodnosti budou proto stále sahat k netestovatelným argumentům. Odhadnuté regresní modely na to koneckonců ukazují: s jistotou, byť poměrně malou mírou spolehlivosti, jsme z nezávislých proměnných schopni odhadnout preference a přání ohledně ideálního počtu dětí, ale problémem zůstává, zda jsme schopni odhadnout, co ovlivňuje skutečný a konečný počet dětí.

PETR PAKOSTA absolvoval sociologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Poté několik let pracoval v oblasti marketingového výzkumu. Nyní pracuje jako výzkumný pracovník v Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity a je doktorským studentem katedry sociologie. Zaměřuje se na sociologii rodiny a populační studia a zajímá se o problematiku výběrového párování, rozpadu partnerských vztahů a životních drah.

Literatura

- Ariés, Philippe. 1962. *Centuries of Childhood: a Social History of Family Life*. New York: Vintage.
- Arnold, Fred, Rodolfo A. Bulatao, Chalio Buripakdi, Betty J. Chung, James T. Fawcett, Toshio Iritani, Sung Jin Lee, TsongShien Wu. 1975. *The Value of Children: Vol. 1. Introduction and Comparative Analysis*. Honolulu, HI: East-West Population Institute.
- Bacci, M. Livi. 2001. „Comment: Desired Family Size and the Future Course of Fertility.“ *Population and Development Review* 27 (Supplement): 282–289.
- Bachrach, Christine. 2001. „Comment: The Puzzling Persistence of Postmodern Fertility Preferences.“ *Population and Development Review* 27 (Supplement): 332–338.
- Becker, S. Gary. 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Blake, Judith. 1981. „The Only Child in America: Prejudice versus Performance.“ *Population and Development Review* 7 (1): 43–54.
- Bongaarts, John. 2001. „Fertility and Reproductive Preferences in Post-Transitional Societies.“ *Population and Development Review* 27 (Supplement): 260–281.
- Bongaarts, John. 2003. „Completing the Fertility Transition in the Developing World: The Role of Educational Differences and Fertility Preferences.“ *Population Studies* 57 (3): 321–335.
- Caldwell, C. John. 1982. *Theory of Fertility Decline*. London: Academic Press.
- Chromková Manea, Beatrice Elena, Petr Fučík. 2007. „Teorie konfliktních preferencí a plodnost v České republice.“ *Demografie* 49 (4): 244–252.
- Cigno, Alessandro. 1991. *Economics of the Family*. Oxford: Clarendon Press.
- Coontz, Stephanie. 2005. *Marriage, a History: How Love Conquered Marriage*. New York: Penguin Books.
- England, Paula, Nancy Folbre. 2002. „Involving Dads: Parental Bargaining and Family Well-being.“ Pp. 387–408 in Catherine S. Tamis-LeMonda, Natasha Cabrera (eds.). *Handbook of Father Involvement: Multidisciplinary Perspectives*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fialová, Ludmila, Milan Tuček. 1997. „Názory na ideální počet dětí ve vybraných evropských zemích.“ *Demografie* 39 (1): 1–12.

- Gauthier, Anne-Helene, Jan Hatzius. 1997. „Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis.“ *Population Studies* 51 (3): 295–306.
- Hašková, Hana. 2006. „Diverzita bezdětnosti, jejího výzkumu a jejich společenské reflexe.“ Pp. 11–21 in Hana Hašková (ed.), Petra Šalamounová, Hana Víznerová, Lenka Zamykalová. *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:4. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Hašková, Hana, Zamykalová, Lenka. 2006. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* 11 (40–41): 3–53.
- Hoffman, Lois Wladis, Martin L. Hoffman. 1973. „The Value of Children to Parents.“ Pp. 19–76 in James T. Fawcett (ed.). *Psychological Perspectives on Population*. New York: Basic Books.
- Kohler, Hans-Peter, Jere R. Behrman, Axel Skyttthe. 2005. „Partner + Children = Happiness? The Effects of Partnerships and Fertility on Well-Being.“ *Population and Development Review* 31 (3): 407–445.
- Mareš, Petr, Ivo Možný. 2005. „The Czech Family, Reproductive Behavior, and the Value of Children in the Czech Republic.“ Pp. 67–156 in Gisela Trommsdorff, Bernhard Nauck (eds.). *The Value of Children in Cross-Cultural Perspective. Case Studies From Eight Societies*. Lengerich, Berlin, Bremen: Pabst Science.
- Morgan, S. Philip, Rosalind B. King. 2001. „Why Have Children in the 21st Century? Biological Predispositions, Social Coercion, Rational Choice.“ *European Journal of Population* 17 (1): 3–20.
- Možný, Ivo, Petr Pakosta, Marie Přidalová. 2008. *Declining Fertility in Europe and What Parenthood Means to the Czechs*. Brno: Masarykova univerzita.
- Rabušic, Ladislav. 2000. „Hodnota dítěte.“ *Demografie* 42 (4): 286–290.
- Rabušic, Ladislav. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Ridley, Matt. 2007. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. Praha: Portál.
- Schoen, Robert, Young J. Kim, Constance A. Nathason, Jason Fields, Nan Marie Astone. 1997. „Why Do Americans Want Children?“ *Population and Development Review* 23 (2): 333–358.
- Simon, L. Julian. 1974. *The Effects of Income on Fertility*. Chapel Hill, N.C.: Carolina Population Center.
- Slamínka, Janko. 1933. „Krise populační. Kam směřuje populační vývoj v Československu?“ *Sociologická revue* 4 (1): 10–28.
- Slepičková, Lenka. 2006. „Nedobrovolná bezdětnost jako sociologické téma.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (5): 937–951.
- Sobotka, Tomáš. 2006. „Bezdětnost v České republice.“ Pp. 60–78 in Dana Hamplová, Petra Šalamounová, Gabriela Šamanová (eds.). 2006. *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Šťastná, Anna. 2007. „Druhé dítě v rodině – preference a hodnotové orientace českých žen.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (4): 721–745.
- Trommsdorff, Gisela, Bernhard Nauck (eds.). 2005. *The Value of Children in Cross-Cultural Perspective. Case Studies from Eight Societies*. Lengerich, Berlin, Bremen: Pabst Science.
- Turke, Paul W. 1989. „Evolution and the Demand for Children.“ *Population and Development Review* 15 (1): 61–90.
- Zeman, Kryštof. 2007. „Nemanželská plodnost – demografický přehled.“ Pp. 17–27 in Dana Hamplová (ed.), Jana Chaloupková, Eva Soukupová, Petr Sunega, Kryštof Zeman. 2007. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.

Šetření

The Value of the Children, 2001/2002 a 2006, datový soubor.

European Value Study (EVS), 1991, datový soubor.

International Social Survey Programme (ISSP) 1994, 2002 (modul Rodina), datový soubor.

Mladá generace 1997, datový soubor.

Příloha 1. Přehled proměnných baterie Value of Children, jejich faktorové zátěže a míra souhlasu

Položky baterie a navržené faktory	Souhlas*	Faktorová zátěž					
		1	2	3	4	5	6
A. Pozitiva rodičovství							
Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.	81%	0,68	0,17	0,30	0,13	-0,06	0,03
Skutečně důležité věci pro život člověka se člověk naučí jenom ze zkušenosti s výchovou dětí.	76%	0,62	0,07	0,19	0,24	0,02	0,13
Člověk, který je dobrým rodičem, může být zcela spokojený se svým životem.	86%	0,59	0,29	0,21	0,09	-0,08	0,11
Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.	89%	0,56	0,34	0,15	0,00	-0,09	0,23
Rodina s dětmi je pro společnost základem pro vše dobré.	83%	0,54	0,27	0,27	0,17	-0,02	0,13
Mít děti stojí za to už jen pro ten pocit, že ho dítě potřebuje.	87%	0,50	0,35	0,20	0,16	-0,06	0,21
Člověk, který nemá děti, nemůže být skutečně šťastný.	59%	0,49	-0,06	0,47	0,29	0,03	-0,09
Děti jsou pro manželství/ partnerství pozehnáním.	88%	0,47	0,40	0,23	0,02	-0,09	0,13
Jedna z nejlepších věcí na dětech je upřímná oddanost, kterou svým rodičům prokazují.	84%	0,45	0,37	0,05	0,22	-0,06	0,17
Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.	85%	0,39	0,53	0,14	0,13	0,06	0,02
Život člověka, který má děti, pokračuje v jistém smyslu i po jeho smrti.	85%	0,34	0,25	0,27	0,02	-0,05	0,30

Příloha 1 – pokračování

932

Položky baterie a navržené faktory	Souhlas*	Faktorová zátěž					
		1	2	3	4	5	6
B. Přirozenost a cíl	95%	0,20	0,69	0,17	-0,07	0,03	0,11
	92%	0,10	0,65	0,29	-0,06	-0,08	0,20
	87%	0,32	0,50	0,47	0,09	-0,11	0,08
	76%	0,09	0,47	0,00	0,55	0,11	0,08
	83%	0,31	0,46	0,14	0,10	-0,23	0,22
C. Tradice a sociální status	83%	0,18	0,45	0,40	0,13	-0,12	0,15
	92%	0,35	0,36	0,15	-0,07	-0,04	0,40
	81%	0,04	0,24	0,62	0,14	-0,08	0,33
	60%	0,11	-0,09	0,59	0,38	0,01	0,24
	77%	0,26	0,34	0,59	0,19	0,04	0,01
	81%	0,22	0,34	0,59	0,11	0,05	-0,02
	68%	0,29	0,14	0,56	0,31	0,04	-0,03
	59%	0,40	-0,05	0,51	0,39	0,01	-0,01
	77%	0,23	0,32	0,44	0,23	-0,09	0,14

Je přirozené, že žena chce mít děti.

Je přirozené, když muž chce mít děti.

Jedním z největších cílů života je mít děti.

Pro většinu lidí je mít děti nevyhnutelnou skutečností.

Všechna námaha, která je s rodičovstvím spojena, se nakonec dlouhodobě vyplatí.

Mezi ženou a mužem se vytvoří pevnější pouto, když mají dítě.

Jedna z nejlepších věcí na rodičovství je příležitost předat dětem to, co jsme sami zkušeností získali.

Je důležité mít děti, aby měl kdo pokračovat v rodinných tradicích.

Muž má povinnost mít dítě, aby někdo dál nesl rodinné jméno.

Nejdůležitějším posláním manželství/partnerství je mít děti.

Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.

Dívka dospěje v ženu až poté, co se stane matkou.

Chlapec dospěje v muže až poté, co se stane otcem.

Rodičovství dává člověku zvláštní podnět k tomu, aby byl v životě úspěšný.

Příloha 1 – pokračování

Položky baterie a navržené faktory	Souhlas*	Faktorová zátěž					
		1	2	3	4	5	6
D. Sociální tlak a povinnost	48%	0,15	0,05	0,18	0,72	0,10	-0,01
Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.							
Člověka, který má děti, si lidé víc váží, než toho, který děti nemá.	48%	0,13	-0,05	0,18	0,69	0,07	0,08
Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.	37%	-0,06	-0,15	0,14	0,61	0,18	0,01
Rodičovství zvyšuje pravděpodobnost, že se člověk bude chovat morálněji.	64%	0,26	0,25	0,11	0,59	-0,03	0,12
Mít děti je povinností vůči společnosti.	42%	0,00	0,00	0,46	0,50	-0,01	0,09
Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít, kam chce.	82%	-0,05	0,12	0,02	0,00	0,73	0,08
Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.	78%	0,10	-0,07	0,09	-0,02	0,68	0,15
Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.	71%	-0,08	-0,03	-0,07	0,10	0,67	0,08
Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.	91%	0,06	0,14	-0,06	-0,08	0,55	0,23
Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.	61%	-0,03	-0,10	-0,04	0,27	0,55	0,06
Péče o děti je únavná a nezábavná záležitost.	34%	-0,16	-0,32	0,05	0,18	0,53	-0,05

Příloha 1 – pokračování

Položky baterie a navržené faktory	Faktorová zátěž						
	Souhlas*	1	2	3	4	5	6
F. Rozhodnutí Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.	72%	-0,02	-0,15	-0,05	0,14	0,26	0,67
Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit všechny nepřijemnosti, které to s sebou nese.	87%	-0,01	0,10	-0,07	-0,10	0,25	0,61
Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.	42%	-0,14	-0,42	0,08	0,31	0,27	0,42

Zdroj: datový soubor *The Value of Children 2006*, vlastní výpočet.

Poznámka: * Souhlas 1 až 3 („rozhodně souhlasí“, „středně souhlasí“ a „souhlasí málo“)